

แรงงานนอกระบบ: วิถีชีวิต การทำงาน การดูแลสุขภาพ และสังคม กรณีศึกษากลุ่มเย็บผ้า ตำบลบ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

สุวิทย์ อินนามา*

บทคัดย่อ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการบริการด้านอาชีวอนามัยแก่แรงงานนอกระบบ หรือแรงงานในชุมชน จำเป็นที่จะต้องเข้าใจวิถีชีวิตและระบบการทำงานของกลุ่มเป้าหมาย. การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตแรงงานกลุ่มเย็บผ้าในเขตตำบลบ้านเม็ง ทั้งการเข้าสู่อาชีพเย็บผ้า กระบวนการรับงานมาทำที่บ้าน สภาพการทำงาน การจัดการกับปัญหาต่างๆ รวมทั้งระบบสุขภาพและสังคมของแรงงาน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสำรวจชุมชน การสังเกต การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึก จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ในชุมชน.

จากการวิจัยพบว่าอาชีพการตัดเย็บเสื้อผ้าของแรงงานในชุมชน มีผลจากการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมต่ออาชีพดังกล่าวจากภูมิปัญญาหรือทุนในชุมชนสู่แรงงานรุ่นใหม่. ส่วนรูปแบบการจ้างงานหรือการรับงานมาทำที่บ้านก็มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจและการแข่งขันด้านการผลิตและการค้าจากภายนอก ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในวิถีอาชีพของแรงงานฯ ทั้งการเอารัดเอาเปรียบ การต่อรอง การต่อต้านการจ้างงาน รวมทั้งปัญหาสุขภาพและสังคมที่เกิดจากสภาพการทำงาน สิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมของแรงงานฯ ด้วย. แม้ว่าแรงงานจะมีการดูแลสุขภาพหรือการพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพได้บ้าง แต่ยังคงความเหมาะสมและต่อเนื่อง. ส่วนการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพและสังคมแก่แรงงานพบว่าครอบครัว เครือข่ายแรงงาน และชุมชนมีบทบาทที่สำคัญที่สุด. ส่วนเครือข่ายอื่นๆ ทั้งองค์กรท้องถิ่น หน่วยงานราชการ และนายจ้าง ยังมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่แรงงานฯ น้อยมาก. การวิจัยครั้งนี้จึงได้เสนอรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานในชุมชนด้วยการสร้างกระบวนการรวมกลุ่มหรือเครือข่ายแรงงาน รวมทั้งการเตรียมความพร้อมขององค์กรท้องถิ่น ชุมชน หรือหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้มีทักษะการจัดการด้านอาชีพสุขภาพและสวัสดิการตามสภาพปัญหาและความจำเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมแก่แรงงานในแต่ละพื้นที่.

คำสำคัญ: แรงงานนอกระบบ, การรับงานมาทำที่บ้าน, สุขภาพและสังคม

Abstract Working and Social Life of Informal Workers and Impacts on Health: A Case Study of the Sewing Group of Ban Meng Subdistrict, Nong Ruea District, Khon Kaen Province
Suwit Innamma*

*Ban Meng Subdistrict Health Center, Nong Ruea District, Khon Kaen

The purpose of this study was to explore the quality of working life among workers in Ban Meng subdistrict. This included career initiation, finding jobs to work at home, the working environment, and coping with health and other problems concerning informal working conditions. The main data of this qualitative research were collected from a community survey, observation, interviews, and in-depth interviews.

*สถานีอนามัยบ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

The study revealed the local value placed on the sewing vocation, which had been transmitted to people in the community from previous generations. The condition of employment, which was influenced by their economic situation, competition in production supply, and external trading, had strong impacts on the vocational security of the workers in the context of exploitation, negotiation, and resistance regarding employment. These impacts included health and social problems resulting from bad working conditions and environment, as well as improper health behaviors. The study also found that the family, the community, and working network were the most important parties that participated in the health care of the workers.

This study recommends a model of quality-of-life improvement among the workers in the community. This will be accomplished through group creation, strengthening the capacity of local organizations, community, and other agencies in order to gain skills in management regarding career, health, and social welfare suitable for each situation and necessity.

Key words: informal workers, work at home, health and society

ภูมิหลังและเหตุผล

ในยุคที่มีการแข่งขันกันทางด้านเศรษฐกิจหรือการแข่งขันเสรีทางการค้า ทำให้ผู้ผลิตสินค้าต่างๆพยายามลดต้นทุนเพื่อให้สามารถแข่งขันกับผู้ผลิตรายอื่นๆได้. แนวทางที่ผู้ผลิตนิยมใช้มากที่สุดคือการลดแรงงานในโรงงานและหันไปใช้แรงงานนอกระบบมากขึ้น. นอกจากนี้ยังมีการกระจายการผลิตด้านต่างๆสู่แรงงานในชุมชนให้ผลิตสินค้าหรือวัตถุดิบต่างๆตามระบบการผลิตหรือการตลาดด้วย. รูปแบบการผลิตดังกล่าวนี้วันจะเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านสุขภาพและสังคมของแรงงานนอกระบบ คนในครอบครัวและชุมชน^(๑)

แม้ว่าแรงงานนอกระบบจะมีความสำคัญมากในระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยการสำรวจเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๘ แรงงานนอกระบบซึ่งเป็นแรงงานส่วนใหญ่ของไทย มีจำนวนถึง ๒๒.๕ ล้านคน (ร้อยละ ๖๒.๑ ของจำนวนผู้ที่มีงานทำ). สถานการณ์แรงงานนอกระบบนี้วันจะเพิ่มมากขึ้นในทุกชุมชนและมีปัญหาที่เกิดขึ้นกับแรงงานหลายด้าน เช่น สภาพการจ้างที่ไม่แน่นอน, การขาดความมั่นคงในรายได้, ขาดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพตนเอง, ขาดหลักประกันในการดำรงชีวิต, ขาดสวัสดิการและการคุ้มครองทางกฎหมาย, ปัญหาสุขภาพแวดล้อมในการทำงานที่ไม่ปลอดภัย, ขาดการส่งเสริมสุขภาพและมีความเสี่ยงอันตรายในการทำงานต่างๆ เป็นต้น^(๒). ส่วนปัญหาสุขภาพของแรงงานฯ จากการสำรวจข้อมูลเมื่อ พ.ศ.

๒๕๔๘ พบว่าแรงงานฯเคยได้รับอุบัติเหตุถึง ๒.๙ ล้านคน. อุบัติเหตุที่สำคัญได้แก่ การถูกของมีคมบาด ๑.๘ ล้านคน, การพลัดตกหกล้ม, ไฟไหม้น้ำร้อนลวก, ยานพาหนะถูกชน/กระแทก, สัมผัสสารเคมี, ไฟฟ้าดูด และอื่นๆ. นอกจากนี้โรคร้ายต่างๆที่เกิดขึ้นจากการรับงานที่เสี่ยงอันตรายจากวัสดุ/อุปกรณ์ที่ไม่ปลอดภัย, การจัดการที่ไม่เหมาะสม หรือขาดการป้องกันตนเอง, รวมทั้งขาดระบบบริการตรวจและดูแลสุขภาพทั้งก่อนและหลังการทำงาน. ปัญหาดังกล่าวอาจมองว่าไม่เกิดอันตรายถึงชีวิต แต่ก็ส่งผลกระทบต่อร่างกาย จิตใจและสังคมของแรงงานนอกระบบได้.

การจัดบริการด้านสุขภาพและสังคมแก่แรงงานนอกระบบในปัจจุบันยังขาดรูปแบบและวิธีการจัดบริการที่จะเข้าถึงกลุ่มแรงงานนอกระบบหรือผู้รับงานมาทำที่บ้านที่ชัดเจน. การจัดบริการอาสาสมัครจะมีเฉพาะในสถานประกอบการ ที่มีมาตรฐานบริการสุขภาพและความปลอดภัยแก่แรงงานในระบบที่ชัดเจน. แต่แรงงานนอกระบบมีบริบทของการทำงานที่แตกต่างกัน จึงไม่สามารถที่จะกำหนดมาตรฐานบริการหรือการดูแลสุขภาพเป็นการเฉพาะด้านได้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจวิถีชีวิตของแรงงานประกอบกับสภาพการทำงาน และการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ รวมทั้งทุนทางสังคมในแต่ละพื้นที่เพื่อใช้กำหนดรูปแบบของบริการสุขภาพและสังคมที่เหมาะสมและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพและสังคมจากองค์กรต่างๆในชุมชนต่อไป.

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ศึกษาวิถีชีวิต การทำงาน และกระบวนการจัดการในการรับงานมาทำที่บ้าน ในมิติทางสังคมและมานุษยวิทยา การแพทย์.

๒. ศึกษาภาวะสุขภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อมในการรับงานมาทำที่บ้านของแรงงาน ครอบครัว และชุมชน.

๓. ศึกษาผลกระทบและการดูแลตนเองด้านสุขภาพ และสังคมของแรงงานฯ ครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง.

ระเบียบวิธีศึกษา

การศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. กลุ่มเป้าหมายการวิจัย เป็นแรงงานนอกระบบที่ทำงานเย็บผ้า ทั้งในรายบุคคลและรายกลุ่ม เลือกรายอย่างแบบเจาะจงกับผู้ที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญและน่าเชื่อถือ โดยเลือกแรงงานรายบุคคลอย่างน้อย ๑๐ คน และกลุ่มแรงงานอย่างน้อย ๒ กลุ่ม.

๒. ข้อมูลและลักษณะข้อมูล ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน ชุมชน การประกอบอาชีพของประชาชน วิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพของแรงงานในชุมชน สภาพการทำงานในปัจจุบัน และการดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานนอกระบบ.

๓. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงสังคมของแรงงานนอกระบบกับครอบครัวและชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และวิถีชีวิตของแรงงานฯ โดยตรง โดยเข้าร่วมในกิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่างๆในชุมชน และการสัมภาษณ์แบบลึก เพื่อศึกษากระบวนการความเชื่อ ความคิดเห็น และเหตุผลในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่างๆของแรงงานนอกระบบ โดยใช้แนวการสัมภาษณ์กว้างๆตามวัตถุประสงค์และคำถามของการวิจัย.

การรวบรวมข้อมูล โดยการสำรวจชุมชนในพื้นที่รับผิดชอบของผู้วิจัย โดยมีเป้าหมายการวิเคราะห์ร่วมกับบุคคลกลุ่มบุคคลและชุมชน และประมวลผลข้อมูลโดยการจับ

ประเด็นจากบันทึกประจำวัน เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม วิถีชีวิตประจำวัน รวมทั้งสภาพการทำงาน การดูแลสุขภาพและสังคม ทั้งจากการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์, การประมวลประเด็นต่างๆตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหลัก รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ทั้งด้านผู้วิจัย ด้านทฤษฎี และด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.

๔. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมีเทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์การแพทย์ที่ศึกษา ประกอบกับกรอบแนวคิดด้านการกระทำ กิจกรรม การให้ความหมาย และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอธิบายโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งระบบสุขภาพและการดูแลตนเองทางสุขภาพและสังคมของแรงงานนอกระบบในชุมชน.

ผลการศึกษา

วิถีชุมชน : การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ เศรษฐกิจและสังคม

“บ้านเม็ง” ชื่อของหมู่บ้านที่เรียกตามชื่อภูเขาที่มีนิยายเล่าขานหรือบอกเล่าต่อกันแบบสกุสหนานว่ามาจากชื่อ “กองเม็ง” ซึ่งเป็นเครื่องประกอบในการบวชตามประเพณีอีสาน เมื่อครั้งเกิดน้ำท่วมใหญ่มีกลุ่มคนนำมากองรวมกันไว้บนภูเขาที่อยู่ใกล้ๆ กับหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งแหล่งน้ำ ภูเขาเป็นชุมชนที่มีความเจริญทั้งด้านการค้าขายและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆในพื้นที่ใกล้เคียงมาอย่างยาวนาน. ปัจจุบันเป็นชุมชนที่มีเส้นทางคมนาคมโดยรถท่องเที่ยวหรือการขนส่งจากจังหวัดต่างๆสู่กรุงเทพฯ ได้ เช่น หนองบัวลำภู, หนองคาย, อุดรธานี.

ในอดีตชุมชนบ้านเม็งมีจุดแข็งในการสืบทอดศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ จนถือได้ว่าเป็น “ศูนย์รวมของพระพุทธศาสนาของอำเภอหนองเรือ” เพราะในช่วงกว่า ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา บ้านเม็งเคยเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางศาสนาของพระสงฆ์จากชุมชนต่างๆในเขตอำเภอหนองเรือ มีวัฒนธรรมความเชื่อด้านผีเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษของคนในชุมชน ดังปรากฏ

ให้เห็นได้จากสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น “ศาลปูตาหมู่บ้าน” ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อและจิตใจของชาวบ้านมายาวนาน. นอกจากนี้ยังมีสถานที่ตามความเชื่อของหมู่บ้าน เช่น “กู๋บ้าน” “กู๋เม็ง” “กู๋โสกกระบุง” “กู๋ลำน้ำเชิญ” ซึ่งเป็นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ต่างๆ คอยดูแลความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านต้องอาศัยและทำมาหากินด้านเกษตรกรรมและดำรงความเป็นชุมชนมายาวนาน ซึ่งแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อต่างๆจะเปลี่ยนไป แต่ยังคงมีประเพณีบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพด้านการเกษตรที่มีการปฏิบัติบ้าง เช่น “บุญข้าวจี” หรือ “บุญข้าวสาก” ซึ่งเป็นประเพณีบูชาผีบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว. กลุ่มคนที่เข้าร่วมเป็นกลุ่มวัยกลางคนหรือผู้สูงอายุที่มีจำนวนไม่มากนัก.

บ้านเม็งเป็นตำบลหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคมและการเมือง ก่อตั้งในช่วง พ.ศ.๒๓๕๐ ได้รับการยกระดับเป็นตำบลโดยรวมเขตการปกครองครอบคลุมตำบลต่างๆในอำเภอหนองเรือ และเป็นศูนย์กลางในการติดต่อระหว่างชุมชนต่างๆ. ด้านการประกอบอาชีพประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม. อย่างไรก็ตามการทำนาก็ยังต้องอาศัยธรรมชาติหรือทำกันในฤดูฝนเป็นหลัก รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ไก่ เป็ด และหมู เพื่อเป็นอาหารรวมทั้งซื้อขายแลกเปลี่ยนในชุมชน. ในอดีตเคยมีการเลี้ยงไหมเป็นอาชีพเสริมที่สำคัญของทุกครัวเรือน โดยมีที่ดินสำหรับปลูกหม่อน มีการเลี้ยงไหมเพื่อนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้าซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักของทุกครัวเรือน อาศัยแรงงานส่วนใหญ่ที่เป็นผู้หญิงหรือแม่บ้าน. ผ้าที่ได้จากการทอจะเป็นสินค้าที่ใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยนและเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงควมมีฐานะของแต่ละครัวเรือนด้วย.

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนเริ่มปรากฏชัดเจนมากขึ้น เมื่อทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอยู่เริ่มลดน้อยลง. ในช่วง พ.ศ.๒๔๙๐ ชุมชนเริ่มถูกกระทบจากปัจจัยภายนอกชุมชนโดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายหรือการส่งเสริมอุตสาหกรรมของภาครัฐสู่ชนบท ทำให้ผู้คนในชุมชนเริ่มมองหาอาชีพหรือช่องทางในการหารายได้ใหม่, มีอาชีพใหม่ๆ

จากนอกชุมชนมากขึ้นโดยหลายครอบครัวได้ส่งลูกหลานของตนเองออกไปศึกษาเล่าเรียนและฝึกอาชีพภายนอกชุมชนแล้ว นำอาชีพใหม่เข้าสู่ชุมชน นับเป็นช่วงระยะเวลาที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิด, การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของชุมชนจากที่เคยเป็นอยู่แบบพึ่งตนเองและอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ เข้าสู่วิถีชุมชนที่ต้องปรับตัวเองตามกระแสวัฒนธรรมและเศรษฐกิจภายนอกชุมชน. อาชีพเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพดั้งเดิมได้ถูกชักนำเข้าสู่การเกษตรอุตสาหกรรมมากขึ้น เช่นการส่งเสริมปลูกอ้อย ปอ มันสำปะหลัง จนปัจจุบันการปลูกอ้อยนับเป็นพืชเศรษฐกิจที่ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาดั้งเดิมในชุมชนให้ก้าวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมและการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชนอย่างเต็มตัว.

การเย็บผ้า: อาชีพใหม่ของชุมชน

การประกอบอาชีพในชุมชนเริ่มมีความหลากหลายตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจากภายนอกที่หลังไหลเข้าสู่ชุมชน. “การตัดเย็บเสื้อผ้า” เป็นอาชีพหนึ่งที่ได้รับการยอมรับของคนในชุมชนต่อการปรับตัวเข้ากับระบบทุนนิยมหรือการค้า ซึ่งเริ่มถูกนำเข้าสู่ชุมชนในช่วง พ.ศ.๒๔๙๐ โดย “ยายดา” ผู้หญิงคนแรกของหมู่บ้านที่มีโอกาสได้เดินทางออกจากหมู่บ้านไปศึกษาเล่าเรียนการตัดเย็บเสื้อผ้าด้วยเครื่องจักรสมัยใหม่ในตัวเมืองขอนแก่น และนำอาชีพดังกล่าวกลับเข้าสู่หมู่บ้านพร้อมกับจักรเย็บผ้า แล้วมาเปิดกิจการตัดเย็บเสื้อผ้าแก่ประชาชนในหมู่บ้านและส่งขายตามหมู่บ้านใกล้เคียง. การตัดเย็บได้รับความนิยมจากชาวบ้านอย่างรวดเร็วมาก จนมีผู้สนใจลงทุนส่งลูกหลานของตนเองไปเรียนรู้การตัดเย็บและกลับมาประกอบอาชีพในชุมชน. กิจการเย็บผ้าในชุมชนเติบโตจนสามารถสร้างรายได้และฐานะทางสังคมแก่แรงงานหลายคน มีการสร้างแรงงานแก่คนหนุ่มสาวหรือวัยทำงานในชุมชน แม้ว่าการเข้าสู่อาชีพดังกล่าวจะต้องผ่านการเรียนรู้และฝึกฝนจนมีทักษะและความชำนาญจึงจะสามารถทำงานได้ รวมทั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเรียนเป็นเงินจำนวนมาก แต่เมื่อสามารถทำงานได้ก็จะมีรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ของ

ตนเองและครอบครัวที่ดีขึ้นได้.

“การเย็บผ้า” จึงเป็นอาชีพที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนใน ชุมชนบ้านเม็งนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา. การมีรายได้ทุกวันอย่าง ต่อเนื่องจากการเย็บผ้าของยายดาและผู้ประกอบกิจการเย็บ ผ้าหลายคน จนมีความเป็นอยู่ที่ดีได้ก่อให้เกิดค่านิยมและ ความสนใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอาชีพเข้าสู่ระบบ ทุนนิยมหรือการค้า. การเข้าสู่อาชีพการตัดเย็บเสื้อผ้าของ แรงงานในชุมชนได้เชื่อมโยงวิถีชีวิตและอาชีพของชุมชนกับ สภาพเศรษฐกิจภายนอกหรือของประเทศอย่างแยกไม่ออก มี การเรียนรู้และปลูกฝังค่านิยมในเรื่องรายได้ ความเป็นอยู่หรือ สถานะทางสังคมทั้งจากคนในชุมชนและสังคมภายนอก.

การพัฒนากิจการตัดเย็บเสื้อผ้าและการจำหน่ายเสื้อผ้า สำเร็จรูปในชุมชน โดยเปิดรับแรงงานในชุมชนมาเรียนฝึกตัด เย็บเสื้อผ้าและทำงานรวมกัน. ผลผลิตออกมาก็นำไปขายตาม แหล่งตลาดหรือแหล่งค้าส่ง รวมทั้งพ่อค้าเร่ที่มาขอรับสินค้า ไปจำหน่ายด้วย เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและอาชีพ ของชุมชนจากการเกษตรยังชีพเข้าสู่อุตสาหกรรมและการค้า สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ ที่รัฐบาลประกาศใช้เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ ที่เน้นการส่งเสริมการ ผลิตในภาคอุตสาหกรรมและการค้าเป็นสำคัญ รวมทั้งการ หลั่งไหลของการลงทุนในธุรกิจทอผ้าและเสื้อผ้าสำเร็จรูปจาก ภายนอกประเทศ ที่ขยายตัวเข้ามาลงทุนก่อตั้งโรงงานและ ดำเนินการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในช่วงต้นปี พ.ศ.๒๕๑๐^(๓). ถึงแม้รูปแบบการทำงานในชุมชนจะได้รับผลกระทบจากนโยบาย และการขยายตัวของอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยมดังกล่าว แต่การผลิตในชุมชนก็สามารถปรับเปลี่ยนระบบการทำงาน และการค้าขายเพื่อดำรงไว้ซึ่งรูปแบบการประกอบอาชีพและ การพึ่งตนเองของแรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าได้จนถึงปัจจุบัน.

อาชีพเย็บผ้า: ค่านิยม และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของคนรุ่นใหม่

อาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าที่สามารถสร้างรายได้แก่ผู้ประกอบการ และแรงงานหลายคน จนมีฐานะดีขึ้น ได้รับการยอมรับจาก ผู้คนในชุมชนจนถือว่าเป็น “ภูมิปัญญา” ของหมู่บ้าน. งานตัด

เย็บเสื้อผ้าจึงกลายเป็นอาชีพในความฝันของเด็กวัยรุ่นทั้ง หญิงและชาย ที่จะมียาได้ใช้จ่ายทุกวัน ไม่ต้องทำงานหนัก ตากแดด ตากฝนเหมือนในอดีต. “ค่านิยม” ต่ออาชีพเย็บผ้า ของวัยรุ่นชายหญิงในชุมชน จึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้คนหนุ่ม สาวถอยห่างจากวิถีชีวิตการประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ และการกิจกรรมต่างๆแบบดั้งเดิมของครอบครัว ถึงแม้ ครอบครัวจะคงอาชีพเกษตรกรรม แต่การพึ่งพาอาชีพ เกษตรกรรมในการดำรงชีพก็ลดน้อยลง. นอกจากนั้นการเข้า สู่อชีพเย็บผ้าก็ทำได้ง่ายขึ้น โดยเสียค่าเรียนน้อย หรือไม่ต้อง เสียเลยหากทำงานให้ร้านหรือกิจการที่ฝึกงานให้. ดังนั้นอาชีพ เย็บผ้าจึงเป็นทางเลือกใหม่ของคนในชุมชน เป็นอาชีพที่สร้าง รายได้ สร้างโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน และการพัฒนา ตนเองทางสังคมด้วย.

“ระบบทุนนิยมหรือเศรษฐกิจเงินตรา” เริ่มเข้ามา มี อิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนแทนระบบการ ผลิตแบบเกษตรกรรมที่มีภาวะตกต่ำลงเรื่อยๆ ทั้งจากสภาพ ความแห้งแล้งและทรัพยากรทางธรรมชาติต่างๆในชุมชน ที่ถูกทำลายหรือใช้สอยหมดไป. เมื่ออาชีพเย็บผ้าหรือ อุตสาหกรรมการผลิตที่ถูกนำเข้าสู่ชุมชนและสร้างฐานะให้ แรงงานหลายคนมีฐานะที่ดีขึ้น จึงส่งผลให้เกิดค่านิยมใหม่กับ วัยรุ่นหนุ่มสาว หรือวัยทำงานในชุมชนเห็นคุณค่าของการมี อาชีพที่จะหาเงินได้เร็วและเพียงพอในการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ต่างจากการเกษตรกรรมที่จะมียาได้เพียงปีละ ๑-๒ ครั้ง เท่านั้น. ระบบการผลิตในชุมชนยังมีผลต่อการปรับเปลี่ยน โครงสร้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมโดยแรงงานชายจำนวน มากก็สนใจและหันเหชีวิตเข้าสู่อุตสาหกรรมหรืออาชีพเย็บผ้า มากขึ้นด้วย กระแสทุนนิยมและค่านิยมตามกระแสเศรษฐกิจ เงินตรา ได้เปลี่ยนแนวคิดและค่านิยมของชายหนุ่มที่กำลังก้าว เข้าสู่วัยแรงงานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่การผลิตในระบบ อุตสาหกรรมหรืออาชีพที่จะมียาได้และความสุขสบายตาม แนวคิดที่เปลี่ยนไปของคนในชุมชน จนส่งผลต่อระบบการ ผลิตภาคเกษตรกรรมที่เดิมจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็น หลักมาเป็นการจ้างแรงงานเป็นครั้งคราว. นอกจากนั้นบาง ครอบครัวยังได้ขายหรือให้เช่าปัจจัยการผลิต(ที่ดิน)แก่นายทุน

ในการเพาะปลูกเพื่ออุตสาหกรรม เช่นการทำไร่อ้อย หรือพืชเศรษฐกิจต่างๆ.

การตัดเย็บเสื้อผ้า : การจ้างงาน สภาพการทำงาน และการบริหารจัดการแรงงาน

การประกอบอาชีพเย็บผ้าที่มีมาอย่างยาวนาน ได้ก่อให้เกิดประสบการณ์เรียนรู้และพัฒนากระบวนการทำงานของแรงงานตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากการตัดเย็บเสื้อผ้าเพื่อคนในชุมชนสู่การตัดเย็บเพื่อการค้านอกชุมชน และการรับงานจากโรงงานหรือผู้ประกอบการมาทำที่บ้าน. “การรับงานมาทำที่บ้าน” จึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบการทำงาน วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของแรงงานในที่สุด. รูปแบบการรับงานมาทำที่บ้านกำหนดกระบวนการทำงาน วิธีการจัดการพฤติกรรมแรงงาน รวมทั้งแบบแผนความสัมพันธ์ของแรงงานที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ มีรายละเอียดในแต่ละรูปแบบดังต่อไปนี้

แบบที่ ๑ กลุ่มรับเหมา: การจัดการแบบโรงงาน

การรับงานแบบรับเหมา เกิดจากแกนนำแรงงานซึ่งเคยมีประสบการณ์ทำงานในระบบโรงงานอุตสาหกรรม โดยจะรวบรวมสมาชิกแรงงานที่เคยทำงานหรือมีประสบการณ์ในการทำงานแบบอุตสาหกรรมมาทำงานร่วมกัน. การติดต่อกับแหล่งงานจะติดต่อกับผู้ว่าจ้างซึ่งเป็นผู้รับงานจากโรงงานที่มีระบบ “จ่ายงานนอก” โดยผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้ส่งงานให้โดยตรง ไม่ผ่านระบบการผลิตของบริษัท การติดต่อกันอาจใช้ทั้งการติดต่อโดยตรงและโทรศัพท์ติดต่อกันในบางครั้ง บริษัทที่จ่ายงานนอกก็จะรับรู้ว่ามีกลุ่มแรงงานรับเหมาซึ่งผลิตสินค้าให้แก่บริษัท ซึ่งเรียกว่า “ซาซัพ” เป็นอย่างดี เพราะก่อนเปิดทำงานของกลุ่ม จะมีตัวแทนของบริษัทซึ่งเรียกว่า “QA หรือ QC ของโรงงาน” มาตรวจเยี่ยมสถานที่ทำงาน เครื่องจักร และแรงงานในกลุ่ม พร้อมกำหนดรายละเอียดการติดต่อสื่อสารระหว่างแกนนำกับผู้ว่าจ้าง รวมทั้งข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับรายได้และผลประโยชน์ระหว่างแกนนำกับนายจ้าง. การติดต่อประสานงานและการจ้างงานของแกนนำกลุ่มกับผู้ว่าจ้าง จะอยู่

บนหลักการของ “ความเชื่อใจกัน” โดยทั้งสองฝ่ายจะมีการติดต่อกันเกือบทุกวันดังเห็นได้จากการส่งวัตถุดิบหรือวัสดุต่างๆ ในการตัดเย็บที่มีเกือบทุกวันหรืออย่างน้อย ๒ วันต่อครั้ง. ผลผลิตขึ้นกับรูปแบบการตัดเย็บหรือความยากง่ายของเสื้อผ้าหรือสินค้าที่รับมาทำ ส่วนการเบิกจ่ายเงินจะมีการรวบรวมบิลสินค้าและรายการค่าใช้จ่ายต่างๆ ส่งผู้ว่าจ้างทางโทรสารทุก ๑๕ วันและจะมีการจ่ายเงินไม่เกินภายใน ๕ วัน.

การผลิตแบบรับเหมา ส่วนมากจะเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีขั้นตอนการทำงานหลายขั้นตอนเช่นเสื้อโพลีเสื้อบูตีกนำสมัยต่างๆ โดยจะมีเครื่องจักรและอุปกรณ์การตัดเย็บหลายรายการ ซึ่งจำเป็นต้องมีระบบการทำงานแบบ “โมโดลา”. กระบวนการผลิตจะมีหลายขั้นตอนซึ่งสมาชิกในกลุ่มทุกคนต้องทำงานได้ทุกขั้นตอนและพัฒนาฝีมือให้ได้ใกล้เคียงกันโดยอาศัยการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในกลุ่ม. หากคนใดมีภารกิจส่วนตัวหรือไม่สามารถมาทำงานได้ คนที่เหลือก็จะแบ่งหน้าที่ทำตามขั้นตอนต่างๆทดแทนกันได้ การควบคุมคุณภาพของสินค้าจะมีแรงงานที่มีประสบการณ์ทำหน้าที่ตรวจสอบอีกครั้ง. หากพบปัญหาที่จะทำการแก้ไขหรือซ่อมแซมก่อนส่งงานให้แก่ผู้ว่าจ้าง ซึ่งเมื่อถึงผู้ว่าจ้างก็จะมี การตรวจรับงานอีกครั้งหนึ่ง โดยมีเกณฑ์ที่กำหนด เช่น “รับได้ ๓ เปอร์เซนต์” คือให้มีผลผลิตที่ไม่ได้มาตรฐานไม่เกินร้อยละ ๓. หากมีผลผลิตไม่ได้มาตรฐานเกินกว่านั้น ก็จะมีการส่งงานคืนทำการแก้ไขอีกครั้ง.

พฤติกรรมการทำงาน ของแรงงานในกลุ่มแบบรับเหมา การเริ่มทำงานในแต่ละวันจะมีการตกลงความรับผิดชอบในแต่ละขั้นตอน. แรงงานทุกคนต้องตั้งใจทำงานที่ได้ตกลงและรับการมอบหมายจากกลุ่ม และพยายามไม่ให้งานในขั้นตอนของตนเองล่าช้า ซึ่งจะสร้างปัญหาให้แก่คนอื่นในกลุ่มด้วย. จากสภาพการทำงานดังกล่าวจึงทำให้แรงงานมีความเครียดกับงานของตนเองตลอดเวลา แม้ว่าบรรยากาศระหว่างการทำงานจะมีความสนุกสนาน พูดคุยกันในเรื่องต่างๆอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นวิธีผ่อนคลายความเครียดหรือปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างทำงาน. นอกจากนั้นสภาพสถานที่และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ก็นับเป็นอีกปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมแรงงานในกลุ่ม. สภาพความแออัดไปด้วยเครื่องจักรอุปกรณ์และวัสดุตัดเย็บ, การ

จัดวางอุปกรณ์ที่ยังไม่เป็นระเบียบ, สภาพการทำงานที่เต็มไปด้วยฝุ่น รวมทั้งกระบวนการทำงานที่เร่งรัดของแรงงานแต่ละคน จึงส่งผลต่อแรงงานทั้งด้านสุขภาพ อารมณ์ ความเครียด และความรู้สึกไม่สะดวก หรือความไม่พึงพอใจในการทำงานของแรงงานแต่ละคนด้วย.

ด้านรายได้จากการทำงาน สมาชิกทุกคนจะได้ค่าแรงจากผลงานที่รับเหมาร่วมกันหรือรับทำเองได้ในแต่ละวันประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ บาทต่อวัน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะมีความพึงพอใจกับรายได้ดังกล่าว. อย่างไรก็ตาม ค่าจ้างก็มีแนวโน้มที่จะลดลง ซึ่งเป็นข้อสงสัยในการรับงานและค่าจ้าง "ที่แท้จริง" ที่แกนนำกลุ่มตกลงกับนายจ้างซึ่งเหตุผลที่แกนนำอ้างก็คือนายจ้างขอลดค่าจ้างเพราะมีรายจ่ายด้านอื่นๆมากขึ้น. แต่ก็ไม่ได้เปิดช่องทางให้สมาชิกในกลุ่มติดต่อขอข้อมูลจากนายจ้างโดยตรง. นอกจากนี้สมาชิกแรงงานในกลุ่มยังต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายร่วมกันคือ ค่าน้ำ ค่าไฟ และอื่นๆ ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่สมาชิกแรงงานเป็นอย่างมากด้วย.

การทำงานของกลุ่ม แม้จะมีข้อดีคือ การทำงานเป็นทีม และรายได้ที่เท่าเทียมกันไม่มีการแข่งขัน แม้จะเร่งรัดการทำงานในบางขั้นตอน รวมทั้งมีการสร้างบรรยากาศการทำงานที่สนุกสนานร่วมกันได้เรื่อยๆ. แต่ข้อจำกัดคือเรื่องการจัดสถานที่และสิ่งแวดล้อมที่คับแคบและขาดการจัดการที่เหมาะสม รวมทั้งระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม จึงทำให้แรงงานรู้สึกอึดอัดในข้อตกลงดังกล่าว. นอกจากนี้ปัญหาความไม่โปร่งใสของแกนนำกลุ่มหรือนายจ้างที่สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมทำให้เกิดปัญหาการขาดงานหรือลาออกของแรงงาน ซึ่งทำให้ระบบงานได้รับผลกระทบต่อการดำเนินงานและรายได้ของการทำงานแบบกลุ่ม นอกเหนือจากปัญหาสุขภาพ ความปลอดภัยที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของแรงงานอยู่แล้วด้วย.

แบบที่ ๒ กลุ่มรับงาน : การจัดการส่วนตัว

รูปแบบการรับงานร่วมกันแต่การจัดการและผลงานเป็นของแรงงานแต่ละคน จะพบเห็นได้ในหลายหมู่บ้าน เช่นกลุ่มเย็บเสื้อครุย, กลุ่มเย็บเสื้อบูติกหลายกลุ่ม. กลุ่มที่สามารถเรียนรู้แบบแผนการทำงานที่ชัดเจนคือกลุ่มเย็บเสื้อครุย ซึ่งมีแรงงานในกลุ่ม ๑๒ คน ทุกคนจะมีพื้นฐานวิถีชีวิตและ

ประสบการณ์ในการทำงานเย็บเสื้อผ้ามาก่อนทุกคน แกนนำของกลุ่มที่มีทักษะและประสบการณ์ในการเย็บผ้าเป็นอย่างดี รวมทั้งได้รับความไว้วางใจและมีความสัมพันธ์อันดีกับนายจ้างด้วย กลุ่มจะได้รับการช่วยเหลือจากนายจ้างโดยสนับสนุนทั้งเครื่องจักรและอุปกรณ์ การตัดเย็บ "เสื้อครุย" แรงงานจะมีการเรียนรู้งานและวิธีการตัดเย็บตามแบบของแต่ละสถาบันการศึกษา. การรับงานของกลุ่มจะติดต่อกับนายจ้างทางโทรศัพท์อย่างต่อเนื่อง โดยนายจ้างที่กรุงเทพฯจะส่งงานเป็นผ้าและวัสดุตกแต่งต่างๆที่ตัดเรียบร้อยแล้วมาที่รถโดยสารประจำทางที่จะมาถึงหมู่บ้านในช่วงเวลาประมาณตีสามถึงตีห้า และกลุ่มจะส่งสินค้าที่เย็บแล้วส่งกลับในช่วงเย็นแล้วโทรแจ้งให้นายจ้างมารับสินค้าตามสถานที่นัดหมาย.

รูปแบบการจ้างงานและการกระจายงานของกลุ่มเย็บเสื้อครุย แรงงานทุกคนต้องมาเรียนรู้และทำความเข้าใจงานร่วมกัน. แกนนำกลุ่มจะกระจายงานให้แต่ละคนในปริมาณที่เหมาะสม หากงานมาน้อยในบางช่วงก็จะมีการแบ่งเท่าๆกัน. แต่ถ้ามีงานมากก็ขึ้นกับความสามารถหรือผลงานของแต่ละคน กระบวนการและขั้นตอนการทำงานของกลุ่มจะมีข้อตกลงหรือกติการ่วมกัน เพราะในกลุ่มจะมีเครื่องจักรที่จำเป็นต้องใช้ร่วมกันหลายขั้นตอน เช่น การถอดแบบและประกอบแบบ, การตัดเย็บ, การรีดเรียบ, การตรวจสอบคุณภาพและบรรจุ. การบริหารจัดการกลุ่มจะอาศัยความสัมพันธ์ที่ดี เนื่องจากความสัมพันธ์ที่เคยทำงานร่วมกันมาเป็นเวลานาน. สำหรับค่าจ้างแรงงานในกลุ่มจะได้รับตามจำนวนผลผลิตที่ทำได้ ซึ่งจะทำให้แรงงานมีรายได้ประมาณ ๓-๔ ร้อยบาทต่อวัน. สำหรับแกนนำกลุ่มนอกจากจะได้ค่าแรงตามผลงานที่ตนเองทำได้แล้ว ก็จะได้ค่าตอบแทนพิเศษที่นายจ้างจัดสรรให้ตามผลงานของกลุ่มประมาณ ๓-๕ บาทต่อชิ้น รวมทั้งค่าใช้จ่ายต่างๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และวัสดุต่างๆที่แกนนำจัดหาไปใช้ในการตัดเย็บของกลุ่มด้วย. ระบบการทำงานของกลุ่มจะไม่กำหนดเวลาตายตัว ทุกคนสามารถทำงานตามเวลาที่ต้องการได้ แต่ละคนจะวางแผนการทำงานของตนเองตามเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ว่าง. การแก้ปัญหาในกลุ่มเป็นแบบที่เรียกว่า "บัวไม่ช้ำ น้ำไม่ขุ่น" โดยใช้คำพูดสนุกสนานในกลุ่มทำให้ปัญหาต่างๆคลี่คลายใน

ทางที่ตีมาตลอด. ด้านสภาพสิ่งแวดล้อมของสถานที่ทำงานของกลุ่ม แกนนำจะปรับปรุงสถานที่สำหรับวางเครื่องจักร และจัดเก็บงานบริเวณทำงานอย่างเหมาะสม ส่วนบริเวณบ้านโดยรอบอาคารจะมีการปรับปรุงตกแต่งเป็นสวนหย่อมและจุดนั่งพักผ่อนที่ร่มรื่น รวมทั้งจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่แรงงานและแขกที่มาเยี่ยมชมการทำงานของกลุ่มอย่างเหมาะสม จึงทำให้สมาชิกมาพบปะกันในที่ทำงานอยู่เรื่อยๆ แม้จะไม่มีงานเข้า.

การจัดการของกลุ่มจึงมีผลทำให้สมาชิกมีความผูกพันกันและทำงานร่วมกันในกลุ่มอย่างราบรื่นมาอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะมีการแบ่งงานกันทำโดยอิสระของแต่ละคน แต่ก็มีการติดใจเพื่อป้องกันความขัดแย้งและเพื่อให้การไหลเวียนของงานมีความต่อเนื่อง อาจมีปัญหากระทบกระทั่งกันบ้างเรื่องการไม่รักษากติกาของสมาชิกกลุ่มบางคน แต่ก็สามารถพูดคุยตัดเตือนกันเองได้ภายในกลุ่ม. ส่วนแกนนำกลุ่มที่เป็นเจ้าของสถานที่หรือหากมองอีกมุมหนึ่งคือ “ตัวแทนนายจ้างหรือหัวหน้าคนงาน” เพราะเขาทำหน้าที่เหมือนเจ้าของงานหรือผู้ส่งงานให้แก่สมาชิกทุกคนก็จะมีบทบาทในการประนีประนอมและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแก่สมาชิกทุกคน เช่นเดียวกับกับกลุ่มเย็บผ้าบูติกของประศาสตร์ ที่มีกระบวนการและขั้นตอนในการทำงานของกลุ่มเป็นแบบพึ่งพาช่วยเหลือกัน รวมทั้งการร่วมมือกันระหว่างกลุ่มรับเหมาในหมู่บ้านใกล้เคียงกันด้วย. แบบแผนพฤติกรรมของกลุ่มเย็บเสื้อผ้าบูติกนอกจากจะมีความยืดหยุ่นและสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีเช่นเดียวกับกลุ่มเย็บเสื้อครุยและกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าอื่นๆ ในตำบลแล้ว เมื่อกลุ่มได้รับผลกระทบจากสภาพเศรษฐกิจที่มีงานลดลง ก็สามารถรับงานเย็บผ้าอิสระจากนายจ้างอื่นมาทำที่บ้านได้ แต่เมื่อกลุ่มมีงานเข้า ทุกคนก็จะมาทำงานร่วมกันอีกครั้ง. เหตุผลสำคัญคือค่าแรงที่ดีกว่าการรับงานทั่วไป รวมทั้งความสัมพันธ์ของสมาชิกแรงงานในกลุ่มที่เป็นไปอย่างเรียบง่าย สนุกสนานและเป็นกันเอง ถึงแม้จะมีปัญหาหรือความไม่พอใจเกิดขึ้นบ้างในการทำงานร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มหรือเครือข่าย แต่ก็เพียงความขัดแย้งส่วนตัว และสามารถที่จะแก้ไขเพื่อให้งานร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่นได้ง่ายในเวลาไม่นานนัก.

แบบที่ ๓ การรับงานอิสระ : การทำงานที่บ้าน

การรับงานอิสระเป็นรูปแบบที่นับวันจะมีมากขึ้น นายจ้างมาส่งงานให้แก่แรงงานถึงที่บ้าน. แรงงานในกลุ่มนี้จะเปลี่ยนงานและนายจ้างอยู่บ่อยครั้ง โดยจะรับแต่ละครั้งประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ ตัวตามความสามารถที่จะทำได้. การรับงานแบบอิสระ จะมีทั้งการรับงานรายบุคคลและรวมกันรับงาน. การเปลี่ยนแปลงนายจ้างหรือรูปแบบงานจะขึ้นกับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ประเภทงานตัดเย็บ ปริมาณงาน รายได้ และความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานและกับนายจ้าง.

รายได้จากการทำงาน นับเป็นปัจจัยในการตัดสินใจรับงานแบบอิสระ แรงงานส่วนใหญ่จะมีรายได้ประมาณ ๖,๐๐๐-๗,๐๐๐ บาทต่อเดือน ซึ่งพอเพียงต่อการใช้จ่ายในครอบครัว. การจ่ายค่าจ้างจะมีขึ้นเมื่อนายจ้างมารับงานตามนัดหมายพร้อมกันนั้นก็มีการส่งงานวัดใหม่ด้วย. ข้อดีของการทำงานที่บ้านหรือการรับงานอิสระคือความพึงพอใจร่วมกันของแรงงานและนายจ้าง โดยเฉพาะเรื่องความยากง่ายของงานและค่าจ้างที่สามารถตกลงกันได้, การมีเวลาว่างในการดูแลบ้านเรือนและครอบครัว, การทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในครอบครัวในขั้นตอนการทำงานต่างๆ เช่นการประกอบชิ้นงาน หรือการตรวจสอบความเรียบร้อยของงาน นับเป็นกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีแก่คนในครอบครัวด้วย. ส่วนข้อเสียหรือข้อจำกัดที่พบคือ การทำงานที่เร่งรัดตามข้อตกลงกับผู้ว่าจ้างและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพตนเองจากการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกที่มีค่อนข้างจำกัด ทำให้แรงงานรู้สึกโดดเดี่ยวหรือไม่ได้รับการดูแลจากชุมชนหรือสังคม รวมทั้งขาดโอกาสในการเรียนรู้การแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ด้วย.

รูปแบบการรับงานที่บ้านแม้จะเป็นรูปแบบที่มีความยืดหยุ่น เพราะแรงงานสามารถดำเนินวิถีชีวิตประจำวันและทำงานตามความต้องการ ตามความถนัดและตามความสามารถของแรงงานแต่ละคน รวมทั้งสามารถรับงานจากนายจ้างอื่นพร้อมกันได้. แต่ระบบการทำงานแบบอิสระมีข้อจำกัดในด้านสถานที่ สภาพสิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในการทำงานของแรงงานซึ่งมีการจัดการที่ไม่ถูกต้อง ทั้งด้านแสงสว่าง ความร้อนหรือการระบายอากาศ และการจัด

วางเครื่องจักร อุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งระยะเวลาทำงานที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตแรงงานด้วย.

แบบแผนการเอาต์เอาเปรียบและการต่อสู้ของแรงงาน

การรับงานมาทำที่บ้านของแรงงาน ทำให้รากฐานของปัญหาเปลี่ยนจากการดำเนินกิจการของคนในชุมชนมาเป็นการรับงานจากนายจ้างภายนอกชุมชน ซึ่งนอกจากจะมีวิถีที่แตกต่างกัน ยังมีการเอาต์เอาเปรียบเกิดขึ้นด้วย เช่น เรื่องค่าจ้างที่ไม่เป็นธรรม โดยพบว่านายจ้างพยายามจะลดค่าจ้างตลอดเวลา โดยอ้างเหตุผลด้านค่าขนส่งและการตลาดที่มีปัญหา ซึ่งแรงงานส่วนใหญ่ไม่สามารถต่อรองได้โดยตรง. กระบวนการต่อสู้ของแรงงานจะแสดงออกด้วยการบ่นให้นายจ้างว่าไม่ว่าง มีงานหรือระบุจำเป็นบ้างเท่านั้น. การต่อรองในเรื่องค่าจ้างหรือสวัสดิการด้านอื่นๆมีน้อยมาก จนปัจจุบันเหลือค่าจ้างเพียงตัวละ ๒-๓ บาทเท่านั้น ซึ่งเป็นค่าจ้างที่ถูกกว่าแบบกลุ่มอื่นๆ. แต่แรงงานก็จำเป็นต้องรับงานเนื่องจากไม่มีงานอื่นรองรับ และไม่สามารถต่อรองกับนายจ้างได้.

การส่งงานที่ขาดความต่อเนื่องนับเป็นแบบแผนการเอาต์เอาเปรียบแรงงานอีกประการหนึ่งของนายจ้าง หลายครั้งที่แรงงานพบว่านายจ้างที่เคยส่งงานให้ตนไปส่งงานให้แรงงานคนอื่น แต่ตนเองกลับไม่ได้รับงานหรือได้รับงานน้อยลง ซึ่งปฏิกิริยาที่แรงงานแสดงออกต่อแบบแผนการเอาต์เอาเปรียบดังกล่าวคือแรงงานจะเปลี่ยนนายจ้างหรือหางานอื่นมาทำร่วมด้วย. นอกจากนี้ยังพบการเอาต์เอาเปรียบในการรับงานแบบกลุ่มที่พบว่ามีการปิดบังข้อมูลการว่าจ้างงาน จึงทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากสมาชิกแรงงานในกลุ่มอยู่บ่อยครั้ง โดยการมาทำงานสาย ขาดงาน หรือแม้แต่การออกจากกลุ่มทำงาน เปลี่ยนไปรับงานจากนายจ้างคนอื่นไปทำที่บ้าน ซึ่งทำให้กระบวนการผลิตมีปัญหาจนไม่สามารถผลิตสินค้าตามที่หัวหน้ากลุ่มรับจากนายจ้างภายนอกชุมชนได้ ซึ่งนับว่าเป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคงในการทำงานของกลุ่มเป็นอย่างมากในอนาคตด้วย.

แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับแรงงานนอกระบบแม้จะมองว่าเป็นการสร้างรายได้แก่แรงงานที่ไม่ต้องการไปหางานทำนอกชุมชนหรือที่ไม่มีรายได้ในชุมชน แต่แบบแผน

การจ้างงานและการจัดการเรื่องรายได้และสวัสดิการต่างๆ ยังขาดความเป็นธรรมโดยเฉพาะกับแรงงานนอกระบบในชุมชน ที่นอกจากกลวิธีในการเอาต์เอาเปรียบในเรื่องค่าจ้างแล้ว การบริหารจัดการและการกำกับการทำงานยังเป็นบทบาทของนายจ้าง หากนายจ้างได้รับผลกระทบเรื่องรายได้จากภายนอกก็จะกระจายผลกระทบดังกล่าวไปสู่แรงงานนอกระบบ จึงก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้าน ชัดขึ้น หรือปฏิเสธการทำงานในรูปแบบต่างๆขึ้นมา เพราะแรงงานก็มองว่าตนเองมีศักยภาพในการจัดการกับชีวิตและการทำงานของตนเองได้ ซึ่งกล่าวได้ว่าแบบแผนการจ้างแรงงานเป็นมายาคติของระบบทุนนิยมที่พยายามแยกส่วนแรงงานเพื่อลดอำนาจและการต่อรองของแรงงานลงไปเรื่อยๆ^(๔). ในระบบทุนนิยมอาจจะมองว่าแรงงานเป็นเพียงปัจจัยการผลิตและส่วนหนึ่งของต้นทุนเท่านั้น ซึ่งมองแรงงานเป็นเพียงวัตถุดิบหรือทรัพยากร แต่ในแนวคิดแบบมาร์กซิสต์จะมองแรงงานเป็นคนที่มีความศักยภาพ เป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์เพราะสามารถเรียนรู้และใช้สติปัญญาพัฒนาการผลิตของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง. จากแนวคิดดังกล่าวจึงมองได้ว่า แรงงานเย็บผ้าหรือแรงงานนอกระบบ ไม่เป็นเพียงปัจจัยการผลิตหรือเครื่องจักรตามแนวคิดแบบทุนนิยม แต่แรงงานมีเลือดเนื้อ จิตใจ ความคิด และสติปัญญาที่จะพัฒนาอาชีพและการทำงานของตนเองได้. การแก้ปัญหาการเอาต์เอาเปรียบแรงงานเย็บผ้าในชุมชนบ้านเม็ง จึงพยายามที่จะหาวิธีการในการต่อรอง ต่อต้าน ชัดขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งการทำงานที่ตนเองมีความพึงพอใจ มีรายได้ และสวัสดิการที่ตอบสนองความเป็นอยู่ของตนเองตลอดเวลา.

สภาวะสุขภาพและสังคมของแรงงานในชุมชน

ในมุมมองของนักอาชีวอนามัยที่มีต่อแรงงาน จะเน้นที่ภาวะสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน ที่ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ สารเคมีและอิริยาบถในการทำงาน. แต่ในมิติทางสังคมศาสตร์การแพทย์ ยังต้องพิจารณามุมมองและความเชื่อด้านสุขภาพ โครงสร้าง ความสัมพันธ์ และพลวัตของสถาบันต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทุกด้านมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน การดูแล

สุขภาพและสังคมแก่แรงงานได้ทั้งสิ้น^(๔). การวิจัยครั้งนี้จึงมีเป้าหมายในการศึกษาทั้งมุมมองและความเชื่อด้านสุขภาพและความปลอดภัยของแรงงาน และแบบแผนความสัมพันธ์ที่มีผลต่อการดูแลช่วยเหลือกันของแรงงาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มุมมอง ความเชื่อด้านสุขภาพและสังคมของแรงงาน

การดูแลสุขภาพของกลุ่มต่างๆ นอกจากความเข้าใจในปัญหาสุขภาพและสังคมที่เกิดขึ้นกับแรงงานแล้ว การทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมสุขภาพและการเยียวยา หรือการดูแลตนเองของกลุ่มเป้าหมายก็เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาระบบสุขภาพแก่กลุ่มเป้าหมาย^(๖). แรงงานส่วนใหญ่ต้องทนกับสภาพการทำงานและมองว่าปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเล็กน้อย. มุมมองและความเชื่อด้านสุขภาพของแรงงานแตกต่างกันตามพื้นฐานการเรียนรู้และประสบการณ์ของแต่ละคน. หลายคนยอมรับว่าการทำงานเย็บผ้าเป็นงานที่ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพที่อาจจะมากกว่าอาชีพอื่นที่เคยทำ แต่ก็ยังต้องทำอาชีพดังกล่าวเพราะรู้สึกว่ามีความมั่นคงในชีวิตครอบครัวและสังคม การรับรู้ปัญหาหรือความเสี่ยงในการทำงานนับเป็นพื้นฐานการดูแลสุขภาพตนเองของแรงงาน. แรงงานบางคนมีความสนใจในข่าวสารด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการเข้ารับบริการขอคำแนะนำและตรวจสุขภาพตามที่เจ้าหน้าที่สถานีนอมนำนัดหมายทุกครั้ง. บางกลุ่มมีการเอาใจใส่ดูแลกันโดยแลกเปลี่ยนพูดคุยปัญหาสุขภาพกันอยู่เสมอทำให้เกิดการเรียนรู้ปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปปรับใช้กับตนเองได้ แต่ที่ยังเป็นปัญหาคือการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของแรงงาน เนื่องจากข้อจำกัดทั้งด้านตัวแรงงาน ระบบการทำงาน และหน่วยบริการด้วย. แรงงานจะมองว่าปัญหาของตนเองไม่รุนแรง ไม่มีเวลาที่จะไปรับบริการฯ รวมทั้งระบบการทำงานไม่สามารถปลีกตัวได้. นอกจากนั้นยังไม่รู้ว่าหน่วยบริการจะสามารถให้การดูแลตนเองได้อย่างไรบ้าง. ส่วนแรงงานที่มีประสบการณ์ก็จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการป้องกันอุบัติเหตุหรือความปลอดภัยในการทำงาน และรับรู้ว่าการทำงานเย็บผ้าจะทำให้เกิดปัญหาสุขภาพในด้านต่างๆ เช่นการนั่งทำงานเป็นเวลานานทำให้มีอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ, การขยับถ่ายไม่เป็นปกติ, ท้องผูก และโรคจิตสับสนหวาด. โดย

เฉพาะกับแรงงานหญิงจะมีปัญหาเรื่องกระเพาะปัสสาวะอักเสบหรือท่อปัสสาวะอักเสบด้วย. นอกจากนั้นสภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัยต่อสุขภาพของแรงงานที่บ้าน แม้แรงงานจะมองว่างานเย็บผ้าเป็นงานที่สบาย ไม่ต้องใช้กำลัง แต่แรงงานเกือบทุกคนต้องทนกับสภาพการทำงานที่หนักและการพักผ่อนไม่เพียงพอ รวมทั้งสภาพแวดล้อมของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ยังขาดการจัดการที่เหมาะสม.

แบบแผนการทำงานกับการจัดบริการด้านสุขภาพและความปลอดภัย

ระบบบริการด้านสุขภาพและสังคมของแรงงานนอกกรอบในปัจจุบันยังขาดรูปแบบและวิธีการจัดบริการที่จะเข้าถึงกลุ่มแรงงานนอกระบบหรือผู้รับงานมาทำที่บ้านที่ชัดเจน^(๒) อาจเนื่องมาจากแรงงานนอกระบบหรือผู้รับงานมาทำที่บ้าน มีบริบทของการทำงานที่แตกต่างกันทั้งในแบบแผนการจ้าง การทำงาน รวมทั้งบริบทของชุมชนและสภาพแวดล้อมทาง สังคม จึงต้องมีความเข้าใจใน "ความเสี่ยง" ของระบบการทำงาน และการพึ่งตนเองด้านสุขภาพและสังคมของแรงงาน เพื่อประโยชน์ในการกำหนดรูปแบบของบริการอาชีวอนามัยที่เหมาะสม.

จากรูปแบบการทำงานของแรงงานทั้ง ๓ ลักษณะพบว่า แรงงานมีความเสี่ยงจากการทำงานที่แตกต่างกันทั้งด้านกายภาพหรือสิ่งแวดล้อม สภาพการทำงาน สุขภาพจิตและสังคม. ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อแรงงานนอกระบบทั้งปัญหาสุขภาพและการดำเนินวิถีชีวิตในชุมชน. ความเสี่ยงทางกายภาพที่พบในกลุ่มแรงงานเย็บผ้าทุกรูปแบบ คือ ฝุ่นละออง ความร้อน แสงสว่าง ความแออัด ระบบไฟฟ้าและเครื่องจักรไฟฟ้าที่แรงงานยังขาดความเข้าใจในการดูแลรักษาและการตรวจสอบความปลอดภัยของอุปกรณ์ ทำให้เกิดอุบัติเหตุหรือไฟฟ้าลัดวงจรอยู่บ่อยครั้ง รวมทั้งความเสี่ยงด้านสารเคมี ซึ่งพบว่ามีสารเคมีในถุงผ้าก่อนส่งถึงแรงงาน เมื่อเปิดถุงผ้าครั้งแรกจะรู้สึกแสบตาหรือแสบจมูก.

สภาพการทำงานที่ไม่เหมาะสม เกี่ยวกับอิริยาบถในการทำงาน ประกอบกับการทำงานแบบ "หามรุ่ง หามค่ำ" ที่แรงงานเองก็ยอมรับว่าหนักมาก ดังที่พบในกลุ่มเย็บเสื้อครุย

ที่พบการทำงานแบบดังกล่าวในช่วงงานพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยต่างๆ. นอกจากนี้ยังพบปัญหาสุขภาพจิตและสังคมของแรงงานที่เพิ่มขึ้น จากการเอาวัดเอาเปรียบแรงงาน ซึ่งนายจ้างจะมีอำนาจมากกว่าแรงงาน แม้แรงงานจะมีการรวมตัวกันรับงาน แต่กระบวนการดังกล่าวเป็นความล้มพันธ์ส่วนตัว ขาดความเข้มแข็งในการรับงานและการจัดการต่างๆ ทำให้การกำหนดค่าจ้างไม่แน่นอน เกิดภาวะเครียดเรื่องรายได้ตามมา.

พฤติกรรมสุขภาพและสังคมของแรงงานในแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานรับเหมาจะมีระบบการทำงานที่ต้องเร่งรัดในทุกขั้นตอนของการเย็บตามทีแรงงานแต่ละคนรับผิดชอบเหมือนกับระบบการทำงานในโรงงาน จึงทำให้แรงงานมีเวลาในการพักผ่อนจำกัด ขาดความเอาใจใส่ในการดูแลตนเอง ปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจึงไม่ค่อยได้รับการแก้ไข ส่งผลเสียทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจและสังคมของแรงงาน. ส่วนแรงงานกลุ่มรับงานอิสระ พบว่ามีการพึ่งตนเองในหลายๆด้าน ทั้งการเฝ้าระวังปัญหาสุขภาพ และการแสวงหาการเยียวยาทั้งจากคนในครอบครัวหรือเพื่อนร่วมงานในชุมชน. ส่วนแรงงานเย็บผ้าแบบกลุ่มหรือเครือข่าย ก็จะมีการเรียนรู้ปัญหาสุขภาพและการพึ่งตนเองด้านสุขภาพและจากเพื่อนแรงงานในกลุ่ม.

แม้งานอาชีวอนามัยจะถูกกำหนดให้เป็นบทบาทและหน้าที่ของหน่วยงานทั้งในระดับสถานีอนามัยและโรงพยาบาลชุมชน แต่การจัดบริการอาชีวอนามัยในชุมชนก็ยังมีข้อจำกัดในหลายๆด้าน เนื่องจากบริบทของปัญหาและสภาพแวดล้อมในการทำงานของแรงงานมีความแตกต่างกัน. นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความพร้อมของแรงงานในการเข้าถึงระบบบริการสุขภาพของหน่วยบริการด้วย^(๖). ส่วนปัญหาด้านพฤติกรรมความปลอดภัยของแรงงาน ที่พบว่าแรงงานหลายคนจะเคยประสบกับอุบัติเหตุ หรือมีปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจากการทำงานแต่ก็ยังไม่มีการใช้อุปกรณ์ป้องกันอันตรายต่างๆ หรือขาดการปรับปรุงสภาพการทำงาน รวมทั้งเอาใจใส่ในการดูแลตนเองน้อย. แต่ยังมีข้อดีที่แรงงานยังมีระบบการแพทย์และการพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพ รวมทั้งมีความสัมพันธ์ของ

แรงงานกับครอบครัว ชุมชน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการดูแลด้านสุขภาพและสังคมของแรงงาน^(๗).

การมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพและสังคมแก่แรงงานนอกระบบ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของแรงงาน ครอบครัว องค์กรชุมชน นายจ้าง หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้พบว่าความสัมพันธ์ของแรงงานกับทุกส่วนมีผลต่อแรงงานในมิติที่แตกต่างกัน ทั้งด้านความสัมพันธ์ การปรับตัวของแรงงานกับภาคีต่างๆ วิธีการหรือกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุน หรือบทบาททางสังคมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของแรงงานในด้านต่างๆ ดังนี้

ครอบครัว เครือข่ายแรงงาน และชุมชน : หน่วยสนับสนุนที่สำคัญ

การรับงานมาทำที่บ้าน นอกจากรายได้ประจำแล้ว การดูแลครอบครัวและบ้านเรือนก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งของแรงงานนอกระบบ แม้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่มีภาระงานในครอบครัวอยู่แล้ว ซึ่งอาจมองว่าไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิง. แต่บทบาทของครอบครัวที่มีต่อแรงงาน นอกจากการช่วยเหลือในการทำงานแล้ว ยังมีผลต่อวิถีชีวิตและการดูแลสุขภาพเป็นอย่างดีในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานให้กับครอบครัว. ส่วนเครือข่ายแรงงานในชุมชน ก็นับเป็นแหล่งเรียนรู้และการพึ่งพาที่สำคัญทั้งในการทำงานและการแก้ไขปัญหาต่างๆ การรวมตัวเพื่อเรียนรู้การทำงานและเพื่อการต่อรองกับนายจ้าง รวมทั้งการหางานจากเครือข่ายของแรงงานหรือนายจ้างอื่นๆด้วย. ความสัมพันธ์ของแรงงานหรือกลุ่มแรงงาน มีผลต่อการพัฒนาและดำรงอาชีพเย็บผ้าให้มีความมั่นคง สามารถพึ่งพากันทั้งด้านสุขภาพและสังคมได้ด้วย ดังเห็นได้ในกลุ่มรับเหมาาร่วมกันหรือแรงงานที่รวมตัวกันรับงานจากนายจ้างคนเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงก่อให้เกิดการพึ่งพาและดูแลกันในด้านต่างๆด้วย แต่จะไม่พบในแรงงานที่รับงานอิสระโดยตรง ซึ่งจะขาดความมั่นใจในงานทั้งเรื่องการรับงานและค่าจ้าง รวมทั้งการพัฒนาตนเองที่มีค่อนข้าง

ข้างจำกัด.

“ชุมชน” กับบทบาทที่สำคัญในการดูแลแรงงานในชุมชน พบว่าบทบาทในชุมชนเป็นช่องทางเปิดกว้างให้แรงงานได้นำเสนอตัวตนของแรงงานในด้านต่างๆ แรงงานหลายคนที่มีความสนใจในการพัฒนาตนเองได้เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาในชุมชน เช่น อสม. เครือข่ายสตรี องค์กรพัฒนาต่างๆ ทั้งการบริการต่างๆ และด้านสวัสดิการแรงงาน ซึ่งแรงงานสามารถนำความรู้และทักษะที่ได้รับการพัฒนาไปใช้ในกลุ่มอาชีพหรือในชุมชนได้ด้วย. อย่างไรก็ตามแรงงานส่วนใหญ่ยังขาดโอกาสในการเรียนรู้ดังกล่าว เนื่องจากการพัฒนายังไม่ครอบคลุมในทุกชุมชน.

ท้องถิ่น หน่วยงานราชการและนายจ้าง : ภาควิพัฒนาแรงงานนอกระบบ

องค์กรท้องถิ่นมีบทบาทและหน้าที่ตามกฎหมายในการพัฒนาแรงงานนอกระบบ ทั้งการส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาความเป็นอยู่ การดูแลสุขภาพ และการพัฒนาสวัสดิการต่างๆ. แม้ว่าการศึกษาและวงการพัฒนาต่างๆจะมองว่าองค์กรท้องถิ่นมีศักยภาพและสามารถจัดการบริการต่างๆแก่แรงงานได้^(๙). จากการศึกษาพบว่า แม้องค์กรท้องถิ่นจะมีนโยบายและแผนงานด้านแรงงาน แต่ยังขาดเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่แรงงานที่สอดคล้องกับปัญหาของแรงงาน, การสนับสนุนและพัฒนาจากหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนต่างๆยังมีค่อนข้างจำกัดและขาดความต่อเนื่อง. นอกจากนี้คณะผู้บริหารของท้องถิ่นและพนักงานยังขาดความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของแรงงานอย่างชัดเจน ขาดศักยภาพในการพัฒนาหรือจัดบริการต่างๆด้วยตนเอง. ส่วนการบริการด้านสุขภาพและสังคมที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการต่างๆ แม้จะมีกิจกรรมเยี่ยมบ้านและให้คำแนะนำด้านต่างๆแก่แรงงานในชุมชน สร้างความเข้าใจแก่ประชาชนและองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการพัฒนาของภาคเอกชน พบว่าแรงงานส่วนใหญ่มีความเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตของหน่วยงานต่างๆ และมีความเข้าใจในปัญหาการทำงานที่บ้าน รวมทั้งเข้าใจเรื่องสวัสดิการต่างๆที่แรงงานควรจะได้รับจากการคุ้มครองจากภาครัฐหรือหน่วย

งานของรัฐ ซึ่งแรงงานส่วนใหญ่ก็พร้อมที่จะเข้าร่วมโครงการหากได้รับการติดต่อจากภาครัฐที่เกี่ยวข้อง.

ส่วนความสัมพันธ์ของนายจ้างกับแรงงาน พบว่ายังมีค่อนข้างจำกัด โดยเป็นความสัมพันธ์ในเชิงการพึ่งพิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งฝ่ายนายจ้างจะมีอำนาจและสามารถกำหนดผลประโยชน์ได้มากกว่าฝ่ายแรงงาน. การติดต่อสื่อสารกันเชิงสังคมพบได้เพียงในกลุ่มเย็บเสื้อครุยเท่านั้น. ส่วนกลุ่มอื่นๆ จะพบว่าการรับงานจากนายจ้างมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเพิ่มโอกาสในการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง เป็นปัญหาที่แก้ได้ยากและจะต้องหาแนวทางร่วมกันในระหว่างหน่วยงานต่างๆต่อไป.

ภาคีเครือข่ายต่างๆ แม้จะมีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับแรงงาน แต่บางครั้งก็เป็นเพียงการแสวงหาข้อมูลหรือประสานผลประโยชน์บางประการจากแรงงาน. การพึ่งพาและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของแรงงานในชุมชนหรือเข้าถึงแรงงานได้เพียงบางกลุ่มเท่านั้น. การคุ้มครองสิทธิหรือสวัสดิการต่างๆแก่แรงงานแม้ว่าแรงงานพร้อมที่จะเข้าร่วมพัฒนา แต่องค์กรต่างๆเหล่านั้นยังขาดแนวทางปฏิบัติและแผนดำเนินงานที่ชัดเจน.

วิจารณ์และข้อเสนอแนะ

“แรงงานในชุมชนบ้านเม็ง” ตัวแทนของแรงงานนอกระบบที่ต้องดิ้นรนต่อสู้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของตนเอง ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการพัฒนาต่างๆจากภายนอกชุมชน. การแสวงหาอาชีพหรือดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ที่สามารถสร้างรายได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เช่น “งานเย็บผ้า” จึงเป็นอาชีพที่แรงงานจำนวนมากในชุมชนเลือกเป็นแนวทางดำเนินชีวิต.

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านอาชีพที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมและสภาพเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศด้วยการนำอาชีพเย็บเสื้อผ้าเข้าสู่ชุมชนได้สร้างปรากฏการณ์ใหม่ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน เริ่มตั้งแต่รูปแบบการตัดเย็บ

เสื้อผ้า การใช้เครื่องจักรและวัสดุตัดเย็บรูปแบบใหม่ที่สวยงาม จึงได้รับความนิยมชมชอบจากผู้คนในชุมชนในเวลาไม่นาน จนปรับเปลี่ยนระบบการตัดเย็บเสื้อผ้าจากเดิมเพื่อใช้สอยในชุมชน เป็นการค้านอกชุมชนเช่นเดียวกับระบบทุนนิยมและการจ้างแรงงานไปโดยไม่รู้ตัว. สภาพการทำงาน สิ่งแวดล้อม ทั้งด้านกายภาพ ได้แก่ อาคาร สถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก และภาวะทางสังคมของแรงงาน ล้วนแต่มีผลต่อพฤติกรรมแรงงาน เช่นการต่อรอง ขัดขืน หลีกเลี่ยงการรับงานหรือการปรับเปลี่ยนการทำงานสู่รูปแบบใหม่เรื่อยไป รวมทั้งแสวงหาอาชีพอื่นเพื่อให้เกิดความสมดุลในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต.

ภาวะทางสุขภาพและสังคมของแรงงานนอกระบบ จะแตกต่างกันบนพื้นฐานแนวคิดและประสบการณ์ของแรงงานแต่ละคน. ส่วนใหญ่จะรับรู้และเข้าใจความเสี่ยงของตนเอง และบางส่วนมีปัญหสุขภาพเกิดขึ้นจากการทำงาน แต่มุมมองเรื่องสุขภาพยังมีความสำคัญน้อยกว่าเรื่องความเป็นอยู่ในครอบครัวและสังคมของแรงงาน โดยเฉพาะเรื่องรายได้และการมีงานทำอย่างต่อเนื่อง. รูปแบบการรับงานมาทำที่บ้าน นอกจากจะทำให้มีการช่วยเหลือกันในการทำงานแล้ว ยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพึ่งตนเองด้านสุขภาพและสังคมของแรงงานด้วย. การรวมกลุ่มหรือการมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องจะทำให้แรงงานได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านต่างๆอย่างไรก็ตามรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวยังมีไม่มากนัก ทั้งยังขาดการสร้างเสริมความเข้มแข็งหรือการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง.

การแสวงหาการบริการหรือการดูแลสุขภาพของแรงงาน แม้ส่วนใหญ่จะดูแลตนเองได้ แต่แบบแผนการป้องกันหรือ หลีกเลี่ยงจากงานหรือกิจกรรมที่มีความเสี่ยงยังขาดความต่อเนื่องและเหมาะสม จนกระทั่งเกิดปัญหารุนแรงหรือเรื้อรังจึงเข้าสู่ระบบการแพทย์และสาธารณสุขของภาครัฐ. การดูแลสุขภาพทั้งในเชิงส่งเสริม ป้องกันและฟื้นฟูสุขภาพยังขาดการเอาใจใส่อย่างต่อเนื่องทั้งจากแรงงานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง. ส่วนระบบสวัสดิการนับเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความเป็นจริงในชีวิตของแรงงาน แม้ว่าแรงงานกำลังประสบกับปัญหาต่างๆ ทั้งจาก

ระบบการจ้างงาน สภาพการทำงาน หรือในวิถีชีวิตประจำวัน แรงงานส่วนใหญ่ก็ยังขาดการดูแลจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องอีกด้วย. ความมั่นคงเรื่องการทำงานและรายได้นับเป็นปัญหาที่กำลังคุกคามคุณภาพชีวิตของแรงงานและครอบครัว ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมและความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งในระดับชุมชนและประเทศชาติด้วย.

การมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆในการพัฒนาแรงงานนอกระบบ จะพบว่ากลุ่มแรงงานหรือองค์กรในระดับชุมชนจะมีบทบาทในการพัฒนาเป็นอย่างมาก. ส่วนภาคีอื่นๆยังมีรูปแบบการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาแรงงานหรือเป็นการแสวงหาประโยชน์บางประการจากแรงงาน ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบ นอกจากการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองทั้งด้านสุขภาพและสังคมแล้ว จำเป็นต้องกำหนดบทบาทและภารกิจแก่เครือข่ายแรงงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งในชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ รวมทั้งปัญหาสุขภาพและสังคมของแรงงานนอกระบบที่นับวันจะมีมากขึ้นในทุกขณะ.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยการทำงานที่กล้าใจและให้ความช่วยเหลือจากนายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และทีมงานวิจัยในสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ(สวสส.) โดยเฉพาะที่ได้ช่วยให้คำแนะนำในการศึกษาและวิเคราะห์งานวิจัย รวมทั้งการตรวจสอบบทความ. นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีความคิดในการทำวิจัยเรื่องนี้ก็ด้วยแรงบันดาลใจจากการได้พบเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ และในที่สุดงานวิจัยก็ลุล่วงไปได้ด้วยความร่วมมือจากเพื่อนแรงงานนอกระบบในพื้นที่ ที่ได้ช่วยให้ข้อมูลในการทำวิจัย.

เอกสารอ้างอิง

๑. กมลวรรณ บุญชื่น. ทำไมต้องมองแรงงานนอกระบบ. จดหมายข่าว ประกันสังคม มีนาคม ๒๕๔๖:๑๑-๑๓.

๒. ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย. รายงานนอกระบบ: คุณภาพชีวิตที่ยังขาดหาย. สารคดี เมษายน ๒๕๔๕:๑๗-๔
๓. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ชาติชาย มุกสง, นงลักษณ์ ตรงสีลสัตย์, ราตรี ปิ่นแก้ว, วรรณญา เพ็ชรคง, มรุรส ศิริสถิตย์กุล และคณะ (บรรณาธิการ). พลวัตสุขภาพกับการพึ่งตนเองภาคชนบท. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ; ๒๕๔๗.
๔. อานันท์ กาญจนพันธุ์. วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ ในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ; ๒๕๔๕.
๕. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. สุขภาพและความปลอดภัยของแรงงานมิติทางสังคมศาสตร์. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข; ๒๕๔๑.
๖. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ชาติชาย มุกสง, วรรณญา เพ็ชรคง, คณิศร เต็งรัง, ปารณัฐ สุขสุทธิ์, มรุรส ศิริสถิตย์กุล และคณะ (บรรณาธิการ). วัฒนธรรม สุขภาพ กับการเยียวยา: แนวคิดทางสังคมแลมานุษยวิทยาการแพทย์. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ; ๒๕๕๐.
๗. สุสันหา ยิ้มแย้ม. การพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของแรงงานนอกระบบ : งานไม้แกะสลักระยะที่ ๒ (สภาพการทำงานและสุขภาพ). คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; ๒๕๔๗.
๘. อนิรุจน์ มโนธรรม. การศึกษาปัญหาด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานของกลุ่มแรงงานนอกระบบในจังหวัดภูเก็ต. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข; ๒๕๔๘.
๙. อุไรวรรณ อินทร์ม่วง. บทบาทหน้าที่และรูปแบบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยของแรงงานนอกระบบ. คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น; ๒๕๔๘.